

susjednih akademskih nazora, no nizom neprimjerenih tumačenja i postupaka znatno ispod sredozemne uljudbe i vrijednosti samoga gradiva koje mu je tema.

Recenziju priredila: T. S.F. kao sažetak opširnijeg rada objavljenog u zajedničkom radu s mr. J. Kaleom (v. osvrt u časopisu 'Vijenac' od 31. srpnja 1997. Br. 93-94.)

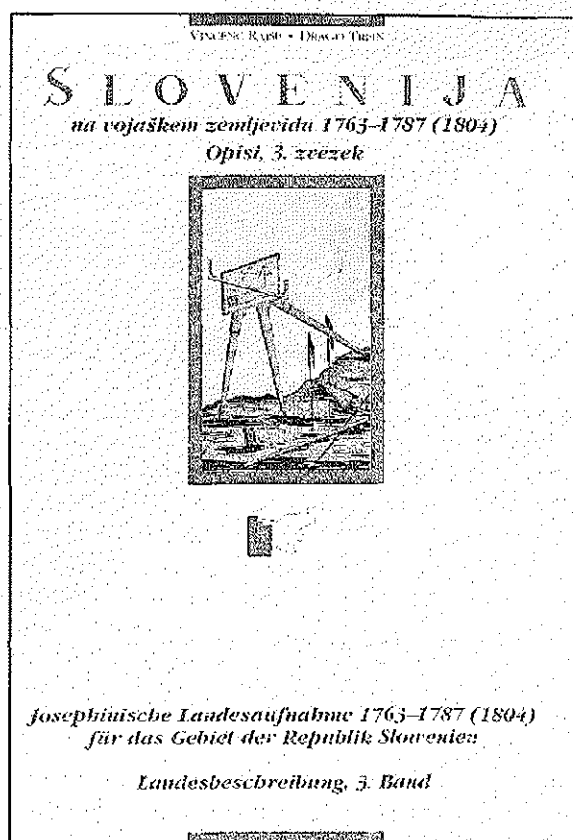
Tihomira Stepinac Fabijanić

Vincenc Rajšp, Drago Terpin: SLOVENIJA NA VOJAŠKEM ZEMLJEVIDU 1763-1787 (1804). Zvezek 3, Sekcije 130-133, 154, 156-158, 179-181, 206-211, 226-229, 240, XVIII 7, XVII, XVIII 8, XVII 9, XVIII 9, XVIII 10, XVIII 11, XIX 14, XVIII 15, XIX 15, XX 15, XIX 16, XX 16, 1797 1, 436 strani, 2: Kartografsko gradivo: Karte / vodja projekta, toponimija sekcij, indeks, redakcija Vincenc Rajšp, transliteracija in prevod Drago Terpin... (et. al.) - 1 : 28.800, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1997.

Kompleksnost naslova narekuje pozorno razumevanje namena izdaje te zelo vidne in bogate publikacije. Kot lahko razberemo iz naslova sta pred bralca postavljena dva zvezka "jožefinskih vojaških zemljevidov" iz let 1763-1787, in sicer tretji zvezek te zbirke. Postopnost pri odkrivanju vsebine predstavljene edicije, ki je izšla leta 1997, je nujna, saj je delitev na sekcije na prvi pogled nekoliko nepraktična za razumevanje, katere pokrajine so v obravnavi. Če je npr. prvi zvezek obravnaval sekcije, ki so zajemale Kočevsko, Žužemberk in dele Bele Krajine, in je drugi zvezek obravnaval sekcije ki so zajemale kraje od Ljubljane do Litije in dele Dolenjske, je tretji zvezek obravnaval predvsem Primorsko.

Dve nacionalni instituciji Arhiv Republike Slovenije in Znanstvenoraziskovalni center SAZU sta se odločili, da slovenski strokovni javnosti ponudita reprint 7. zvezkov faksimilov kart in natančnih opisov vojaških zemljevidov, ki so nastajali v letih 1763-1787 (1804) za območje današnje Republike Slovenije. Ob tem, da je izdaja mišljena kot prispevek k skupni zgodovini srednje Evrope, ne moremo mimo ugotovitve, da je gradivo edinstven zgodovinski vir za znanstvenike različnih področij. Čeprav avtorji ugotavljajo, da se je za ta korak zaenkrat odločila le Slovenija, ne moremo zanikati drznosti nosilcev projekta, katerim je uspelo prepričati investitorje za ta založniški načrt.

Kratek sprehod po tovrstni dejavnosti nam razkrije, da se je vojaška kartografija v Evropi razvijala postopoma, v bistvu z uvedbo več ali manj stalnih armad. V habsburški monarhiji oz. v Svetem rimskem cesarstvu nemške narodnosti so vojsko in generalštab po vsaki pomembnejši bitki razpustili, kar je imelo za posledico nekontinuirano delo na kartografskih projektih. Šele z

uvredbo stalnih armad (v Avstriji je to bilo od drugega turškega obleganja Dunaja) se je stanje na tem področju uredilo. Leta 1763 je ob drugih zadevah Marija Terezija reformirala še vojsko in v zvezi s tem ukazala vojaško topografsko izmero svojega cesarstva. To nalogo je dodelila pet let prej reformiranemu glavnemu poveljstvu. Kljub temu, da je delo naročila najbolj slavna avstrijska cesarica, se je delo uveljavilo z imenom "jožefinski vojaški zemljevid". To sicer ni bilo brez vzroka, saj je cesarjevič in sovladar po smrti očeta (1765) prevzel vrhovno vodstvo vojaških zadev. Vsem je bilo poznano njegovo prizadevanje za napredovanje mapiranja in za podporo vojaški zemljepisni zbirki, ki je bila institucionalizirana 1764. leta. Zato tudi razumemo, da je poimenovanje tega dela po njegovemu imenu kasnejšega datuma in da se delo pri sodobnikih ni uveljavljalo s tem imenom.

Zemljevid se v okviru političnih enot deli na sekcije. Razen redkih izjem je narejen v istem merilu 1 : 28.000. Takratni avtorji so uporabili mersko mero z diopterskim ravnilom, ki je bil takrat najpomembnejši kartografski pripomoček. Pri delu so opustili gričast in perspektiven način prikazovanja terena, ki ga je nadomestil tloris. Pokrajine so risali s križci, poševnimi črtami in senčenjem. Vseh sekcij je bilo 4685 in za vsako sta bila izdelana barvna original in kopija. Kot dopolnilo h

kartam so v vsaki sekciji dodali zvezke z vsemi podatki, ki na karti niso bili zadostno razvidni. Označili so tudi pomembne objekte, strateške poti, gospodarske razmere in možnosti prenočevanja. Večji del ogromnega projekta je bil speljan v nekaj desetletjih. Nujna dopolnila zaradi poznejših osvojitve Istre in Furlanije so bila izvedena šele po koncu stoletja. Ta kartiranja so izvedli v merilu 1: 57.0, najbrž zaradi hitrejšega poteka dela, vendar jih je pri tem delu zmotila Napoleonova zasedba teh krajev. Leta 1805 so vse beneško ozemlje predali Francozom. Do takrat je bilo za istrski polotok izdelanih šele 13 sekcij in 44 pol opisov, vendar se je kasneje ta razlika izravnala.

Monumentalno delo je v glavnem ostajalo neznano zunaj vojaškega kroga. Zaradi državne varnosti je bil zemljevid varovan kot državna vojaška skrivnost. Uporaba je bila prvotno vezana na osebno cesarjevo dovoljenje in se pri izdelavi franciscejske izmere, ki je bila nadaljnji korak na področju meritev, je bila dovoljena le izbranim osebam. Šele po ukinitvi varnostnih ukrepov se je znanost lahko posvetila tem zemljevidom, najprej vojaška, šele nato tudi civilna. Jožefinski vojaški zemljevid namreč lahko velja kot vir za številna vprašanja o preteklosti dežel, od vegetacije in sestave tal do gospodarske zgodovine in prometa.

Kot smo že omenili, obsega tretji zvezek ozemlje današnje zahodne Slovenije. Karte pokrivajo domala celotno mejno območje med takratnimi beneškimi ozemlji in Notranjo Avstrijo na območju Slovenije. Danes teče tod meja med Italijo in Slovenijo od Mangarta do Jadranskega morja ter med Slovenijo in Hrvaško v Istri. Geografsko zajema jožefinska izmera velik del Julijskih Alp celotno Posočje, del Furlanije, Kras in obalo Jadrana od Devina do Savudrije. Kartografiranje je teklo po takratni politični razdelitvi države in za posamezne enote so izdelovali pregledne karte sekcij. Ozemlje Slovenije, ki je v tistem času spadalo v Notranjo Avstrijo, Ogrsko in Vojno krajino (del današnje Slovenije je bil še v Beneški republiki) so kartirali v okviru teh enot. Slovenski obmorski del so izmerili šele leta 1797 v okviru beneške Istre, potem ko je to ozemlje leta 1797 po mirovni pogodbi med Avstrijo in Napoleonom v Campoformiu prišlo pod oblast habsburške monarhije. Današnje meje države Slovenije se razen delno s Hrvaško ne ujemajo z mejami preglednih kart jožefinskega zemljevida. V Istri prečka sekcijo meja med Hrvaško in Slovenijo, sekcije na zahodu Slovenije seka državna meja z Italijo, sekcije na severu Slovenije meja z Avstrijo, na vzhodu pa meja z Madžarsko. Vse povedano govori o tem, da je bilo zahodno slovensko naseljitveno območje izredno občutljivo in strateško pomembno. Po večstoletni prevladi je padec Benetk napovedal dramatični preobrat v ravnotežju teh krajev. Avstrija je svojo posest po dolgotrajnem rivalstvu razširila iz Trsta na Koper in Istro. Razklanost tega polotoka je ostajal le še spomin in problemi geografske in narodne enako-

pravnosti so postajali realnost.

Že ob bežnem pregledovanju kart lahko ugotovimo nekatere specifičnosti, ki so značilne prav za ta prostor. Iz kart in opisov spoznamo globoko navezanost Istre na patriarhalno agrarno gospodarstvo in na tradicionalni produkcijski način, ki ima svojo kontinuiteto takorekoč od antike do današnjih dni. V karte vrisane "Case", torej gospodarsko zaokrožene kmetijske enote, so specifikum za naš prostor in dokazujejo trdoživost latifundija in kolonata, starih pogodbenih razmerij, ki so se pri nas ohranili le v Primorju. Karte in opisi nam govorijo v večnem jeziku kontinuitete zgodovinskih procesov. Ti enkratni dokumenti, ki so nastajali v času drastičnih družbenih sprememb, ko so se spreminjale skoraj večne državne meje, ko je francoska revolucija trdo posegla v fevdalni red in ko je ideja suverenosti ljudstva dobivala trdna tla pod nogami, nam govorijo v atavičnem jeziku stare kartografije.

Jožefinski vojaški zemljevid je torej zapisani spomin takratnih historičnih odnosov v Istri in na Primorskem sploh. Pretežno se uporabljata nemški in italijanski jezik, ki sta bila jezika uprave, sodstva in politike. Kljub temu pa zasledimo veliko slovenskih imen vasi, predvsem pa imena voda in hribov. Velika večina prebivalstva na Slovenskem je takrat živela od kmetijstva. Mesta so bila večinoma majhna, nekoliko več prebivalcev so imela le glavna deželna mesta kot Ljubljana, Celovec, Gorica in rudarsko mesto Idrija. Edino večje mesto je bil Trst, ki je postajal vse pomembnejše trgovinsko in pristaniško središče in ki je Benetkam jemal življenjski prostor. Vsa ta dejstva so na nek način podana v teh zemljevidih, ki so nam - če jih pravilno razumemo - lahko v veliko pomoč pri odkrivanju takratnih gospodarskih in političnih tokov.

Boris M. Combač

Ludwig Salvator von Habsburg (Erzherzog v. Österreich): MIT DER JACHT ENTLANG DER KROATISCHEN KÜSTE (1870-1910). Hrsg., bearb. und mit einer Einl. vers. von Louis Krompotic. Mit einem Vorw. von Ivan Mustać. Hannover, Čakovec: HZ-Verl., 1998. 372 Seiten, illustriert.

Im allgemeinen stellt der Nachdruck eines längst vergriffenen Werkes aus der Feder eines berufenen Autors ein höchst erfreuliches Ereignis dar. Eröffnet es doch dem größeren Publikum Einblick in eine Welt, die zuvor nur einem kleinen Kreis von Spezialisten vorbehalten war. Dies gilt ganz besonders im Falle des österreichischen Erzherzogs Ludwig Salvator (1847-1915), der bereits zu Lebzeiten den ausgezeichneten Ruf eines Wissenschaftlers und Forschungsreisenden